

Søren Mørch,
Den ny Danmarkshistorie,
Gyldendal 1984, side 386 -390

Degenerationsteorien

Degenerationsteorien spillede en betydelig rolle som naturvidenskabeligt modstykke til det teologiske synd- og skyldbegreb. Den erstattede for oplyste mennesker den religiøse forestilling om »Det Onde« eller endog »Den Onde«.

Den opstilledes oprindeligt af den franske psykiater *Morel* i 1857 og udvikledes til omkring 1914. Dens udgangspunkt var den iagttagelse som man mente at have gjort, at afkommet efter sindssyge, epileptikere, alkoholikere, forbrydere, stærkt hysteriske eller på anden måde nervelidende individer, meget ofte frembød legemlige abnormiteter udover de selvfølgelig psykiske. Disse deformiteter opfattes som tegn på degeneration – stigmata – og de kunne ordnes i et system alt efter deres art og formodede årsag.

Degenerationen kunne være atavistisk, dvs. et tilbageslag i udviklingskæden til længst tilbagelegte abeagtige stadier. Den kunne også være arvet direkte fra forældre der havde forgiftet deres kimplasma ved alkoholisme, syfilis, blyforgiftning, tuberkulose el.lign. Endelig kunne den være fremkaldt af en ufuldstændig udvikling i fostertilstanden, som f.eks. de så-

kaldte standsningsdannelser – hareskår, ganespalte, pseudohermafroditisme og lign. Fælles for hele denne bedrøvelighed var imidlertid at de opståede stigmata, uanset hvordan de var fremkommet, ville leve videre i slægten som en byrde der måske eller måske ikke ville kunne komme til udbrud. Livet rensede sig for de værst belastende stigmata ved at medlemmer af degenererede slægter ikke var i stand til at formere sig. En sådan opløsningsproces mente historikeren *Gustav Bang* at have iagttaget hos den danske adel og han gjorde i 1897 dens degeneration og uddøen til emne for sin disputats »Den gamle Adels Forfald«.

De legemlige degenerationstegn kunne være af mange forskellige slags. Først og fremmest viste de sig dog i kraniets form og størrelsesforhold. Disse stigmata erkendtes gennem kranimetrien dvs. opmåling af kraniets omfang, bredde, længde og kurver, og udregningen af forholdet mellem forskellige fremspring og punkter. Kranimetrien ansås omkring århundredskiftet for at være udviklet til en videnskab. Man anlagde derfor ved universiteterne studiesamlinger af forskellige racers kranietyper – en stræben som kulminerede inden for tysk forskning under 2. Verdenskrig, hvor man slog adskillige hundrede mennesker ihjel for at skære hovederne af dem og sende dem til opmåling og undersøgelse ved universitetet i Strasbourg.

Som stigmata regnedes en stærk udvikling af kæberne og en lille ansigtsvinkel, idet sådanne træk mentes at forekomme hos aber og lavere menneskeracer, navnlig negre. Asymmetri af ansigtet i betydelig grad ansås for et godt degenerationstegn. Stærkt udviklede øjnbryn, navnlig de sammenløbende, var ulvtegn, havde man tidligt erkendt som hyppigt forekommende blandt sindssyge. Påfaldende abnormitet i næsens form (stor, lille, skæv) eller mundens størrelse blev regnet for betydnings-

fuldt, men først og fremmest lagdes vægt på det ydre øres form, stilling og størrelse. Forskellige berømte mænd, der havde opdaget og beskrevet specielle abnormiteter, fik øreformer opkaldt efter sig, f.eks. blev et stort udstående hankeøre med manglende eller meget lille øreflip betegnet som »Morels øre«, et øre med tendens til spids ligesom et dyreøre kaldtes »Darwins øre«, og man talte om »Wilder-muths øre«, »Stahls øre I«, »II«, »III« osv.

Om betydningen af de legemlige degenerationstegn var meningerne delte, ikke mindst fordi man havde svært ved at fastslå hvilke af dem man skulle betragte som alvorlige og hvilke som lette. Men man var dog enige om at anse dem som parallelfænomener til de psykiske degenerationer, og undersøgelser viser da også at de hyppigere forekom hos sindssyge, epileptikere og forbrydere end hos normale. Påfaldende var det dog at kvinder i det hele frembød langt færre og sjældnere degenerationstegn end mænd.

De højere degenererede

Mest interessante var de »højere degenererede«. De var først og fremmest karakteriseret ved deres impulsivitet og uligevægt. Deres sindsstemning svingende fra entusiasme til modløshed, fra gråd til latter på ganske kort tid og uden påviselig grund.

Sindsbevægelserne ytrede de ganske ubehersket, især ansås vrede og ubændig hidsighed som gode degenerationstegn. Den sindstilstand som den højere degenererede lagde for dagen, svarede til den som de »sensible naturer« var præget af i slutningen af 1700- og begyndelsen af 1800-tallet og som var idealet under den romantiske periode. Den indebar samtidig en mangel på stadighed og disciplin, og alt hvad der kunne opfattes som tvang var dem inderligt imod.

Fra Amerika. Der tages et Gips-Aftryk af Guiteaus Hoved.

De legemlige degenerationstegn viste sig først og fremmest i kraniets form og størrelse. Her tages aftryk af den amerikanske præsidentmorder Guiteaus hoved. Det viste sig at kraniets højre side var fladtrykt og sygeligt udviklet, og at hele hovedet var det mærkværdigst formede frenologen havde truffet på. Xylografi i »Nutiden«. 1882.

Hos mange højere degenererede forelå betydelige moralske defekter – et forhold der ikke undrede, da netop »disse, de højeste evner ere særligt udsatte for at lide ved degeneration«. Det viste sig ved udpræget egoisme og – i nøje tilknytning hertil – en overdreven selvfølelse med tilhørende overvurdering af sig selv, egne talenter og evner. Hertil sluttede sig ikke sjældent en ofte latterlig forfængelighed og pyntesyg, med tilsvarende misundelse over for andre som kunne sætte dem i skyggen, og de var derfor ikke sjældent ondsksfulde, bagtaleriske og intrigante; mange også løgnagtige. »Som man vil se ere mange degenererede ikke af de bedste mennesker, men der gælder ikke uden videre alle«.

Den manglende balance og harmoni viste sig også på det intellektuelle område. Der var ofte påfaldende »huller« i intelligensen – manglende sans for matematik, gennemført

Caserio.

Ravachol.

Pini.

Til gruppen af højere degenererede hørte anarkister, nihilister og politiske forbrydere. Illustration i Lombrosos autoritative værk om »L'Homme Criminel« med følgende tekst: »Caserio, passionsforbryder. Har ingen kriminelle kendetegn bortset fra en smule udstående ører. Ravachol og Pini, anarkister og fødte forbrydere. Enorme banke-ører, overudviklet kæbe og kindben med ubeagtigt vedhæng«. Paris. 1895.

umusikalitet, manglende evne til at lære sprog. Modsvarende hertil udviste mange højere degenererede også »buler« i intellektuel henseende – fænomenal hukommelse, enestående evne til talbehandling, veltalenhed, særlig kunstnerisk eller æstetisk begavelse. En stor del af kunstnere, digtere og navnlig musikere hørte til de degenereredes skare – »le genie est

une folie«. Man så da også et ikke ringe antal genier der blev sindssyge, ligesom der også i deres nærmeste familie fandtes påfaldende mange sindssyge, idioter eller andre ofte for slægtens degeneration.

Dømmekraften var ofte afficeret således at den degenererede blev fanatisk tilhænger af sekter eller yderligtgående politiske partier. Miskendte genier, reformatorer og missionærer hører til i denne gruppe, ligesom også anarkister, nihilister og politiske forbrydere. Den fikse idé, besættelsen af en forestilling er karakteristisk, ofte i en sådan grad at det truer med at tage magten fra den degenererede og udarte til en tvangsforestilling f.eks. om smitte.

Driftslivet var i det hele taget stærkt, og da den modererende indflydelse fra intelligensen og den moralske evne var svag, henfaldt den degenererede ofte til at blive sine lidenskabers træl, hvad enten lidenskabene gik i retning af druk, narkotika eller kønslig udfoldelse. Stærk og tidlig vakt kønsdrift, ofte i pervers retning, var i det hele karakteristisk for degenererede. Den kontrære seksualdrift (mand til mand, kvinde til kvinde) var altid et degenerations-tegn og netop naturens hjælpemiddel mod degeneration, idet de stærkt degenererede slægter derved uddøde.

Går man listen over de »højere degenererede« karaktertræk efter, er det påfaldende at de enten blot er almindeligt nedsættende eller svarer til de egenskaber man udnævnte som »typisk kvindelige«: den udviklede sensibilitet, forfængelighed og pyntesyg, »hullerne« i intelligensen. Beskrivelsen munder da også ud i en påvisning af »den kontrære seksualdrift« som et uafviseligt degenerations-tegn.

Hele teorien om degeneration har vist sig at savne begrundelse. Det er forkert – som man kan se det beskrevet i lærebøger for medicinske studerende fra omkring århundredskiftet – at tuberkuløse forældre er tilbøjelige til at få

børn, der er idioter. Når det beskrives som en kendsgerning er årsagen ikke som anført en lidelse i kimplasmaet, men snarere et sammenfald af de faktorer som begunstigede tuberkulosen og den mangelfulde åndelige udvikling. Der er vitterligt ingen årsagsforbindelse mellem drukkenskab under konceptionen og medfødt åndssvaghed, selv om man anså det som »en anerkendt årsag« i lærebøgerne. Forestillingen om alkoholismen som arvelig søgte W. Johansen at gøre op med ved at demonstrere, at man var i stand til at holde høns alkoholiserede gennem flere generationer uden at der skete nogen forandringer i arveanlæggene. Degenerationsteorien var simpelt hen blot følgen af en forkert arvelighedsteori.

Det interessante er imidlertid, at livet blev levet og verden og mennesket forstået ud fra »årsagssammenhænge« af netop denne slags, gennem det meste af den periode vi beskæftiger os med. Endnu i 1914 blev det i »Ugeskrift for Læger« omtalt som en diskutabel påstand at erhvervede egenskaber ikke nedarvedes, og indtil 2. Verdenskrig var det ud fra den forestilling almindelige mennesker indrettede sig.

Kunstnere og genier optrådte under degenerationsteoriens blomstringsperiode i årtierne på begge sider af år 1900 netop »degenereret«.

reret«. Van Gogh og Fr. Nietzsche er de berømteste eksempler, men her i landet gjorde bl.a. Herman Bang, P.S. Krøyer, Gustav Wied og til dels Johs. V. Jensen hvad de kunne for at indrette deres tilværelse så den passede med degenerationsteorien. Den formulerede personlighedsteori frembragte tilsyneladende netop de personlighedstyper som teorien beskrev, og den fungerede således selvbekræftende.

Seksualitet som videnskab

Gædekens forelæsninger var da de udkom præget af at være gammeldags, forfattet af en mand som ikke var helt à jour med hvad der var sket inden for området. Den videnskabelige opdeling af den perverse kønsdrift blev gennemført af den østrigske psykiater R. v. Krafft-Ebing allerede i 1886. Det skete i hans bog »Psychopathia sexualia« der vakte uhyre opsigt, udkom i talrige udgaver og oversattes til mange sprog. I den skildrede han alle mulige former for seksuelle aktiviteter (med de »frækkeste« beskrivelser på latin), men hovedbedriften var den systematik han udviklede og som siden er blevet stående. Ud af de perverses flok skilte han hvad man hidtil havde betegnet som kontrært seksuelle eller urninge og beteg-

Kunstnere og genier optrådte netop »degenereret«. »Herman Bang læser op«. Tegning i »Blæksprutten«. 1901.

